

TITKOS UTAKON

Sötét varázslatok a római kori Aquincumban

Időszaki kiállítás

2016. december 02 – 2017. december 01.

A kiállított tárgyak katalógusa

BTM Aquincumi Múzeuma

1. vitrin: Bullák és lunulák

1. Amulett kapszula (1A)
Hosszú, szögletes arany kapszula három függesztő füllel. Egyik oldala fel van nyitva
Leltári száma: 51470.
Lelőhely: Aquincum katonaváros nyugati temetője, sírlelet, Kr.u. 3. század.
2. Amulett kapszula (1B)
Hosszú hengeres arany kapszula három függesztő füllel. Egyik oldala zárt, belsejében fehérés pasztamaradvány látható.
Leltári száma: 54462.
Lelőhely: Aquincum katonaváros nyugati temetője, sírlelet, Kr.u. 3. század.
3. Amulett kapszula (1C)
Hosszú, hengeres, mindkét oldalán zárt arany kapszula két függesztő füllel
Leltári száma: 51364.
Lelőhely: Aquincum katonaváros nyugati temetője, sírlelet, Kr.u. 3. század.
4. Bulla (2A)
Rozettával díszített, kerek aranybulla ovális függesztőfüllel
Leltárszáma: 51472
Lelőhely: Aquincum katonaváros nyugati temetője, sírlelet.
5. Bulla (2B)
Kerek aranybulla ovális függesztőfüllel
Leltárszáma: 51363
Lelőhely: Aquincum katonaváros nyugati temetője, sírlelet.
6. Bulla (3A)
Kisméretű kerek, közepén lyukas bronzbulla ovális függesztőfüllel
Leltárszáma: 2006.2.6063
Lelőhely: Aquincum katonaváros, Miklós tér 6, 2006, Kr.u. 2-3. sz
7. Bulla (3B)
Kerek bronz bulla ovális függesztőfüllel
Leltárszáma: 51043
Lelőhely: ismeretlen
8. Bulla (3C)
Kerek bronz bulla sodort karperecre illesztve.
Leltárszáma: 2005.40.626
Lelőhely: Aquincum polgárváros nyugati, Aranyhegyi patak menti temetője, sírlelet.
9. Bulla (3D)

Kerek bronz bulla, közepe lyukas.

Leltárszáma: 51043

Lelőhely: ismeretlen

10. Bulla (3E)

Kerek deformálódott bronz bulla.

Leltárszáma: 60.9.147

Lelőhely: Albertfalva, 1957, Kr.u. 2-3. század

11. Lunula (4A)

Zománckerakásos bronz lunula csüngő. A függesztő fül a csüngő egyik szárán található

Leltárszáma: 56.185.210

Lelőhely: Aquincum katonaváros nyugati temetője.

12. Lunula (4B)

Kisméretű arany lunula hengeres függesztőfüllel.

Leltárszáma:

Lelőhely: Aquincum katonaváros nyugati temetője, Lajos utca – Cserfa utca, 1995, hamvasztásos női sírból, Kr.u. 2. század.

13. Lunula (4C)

Bronz lunula magas függesztőfüllel. Valószínűleg lovas szerszám vagy kocsi dísz lehetett.

Leltárszáma: 54504

Lelőhely: Aquincum

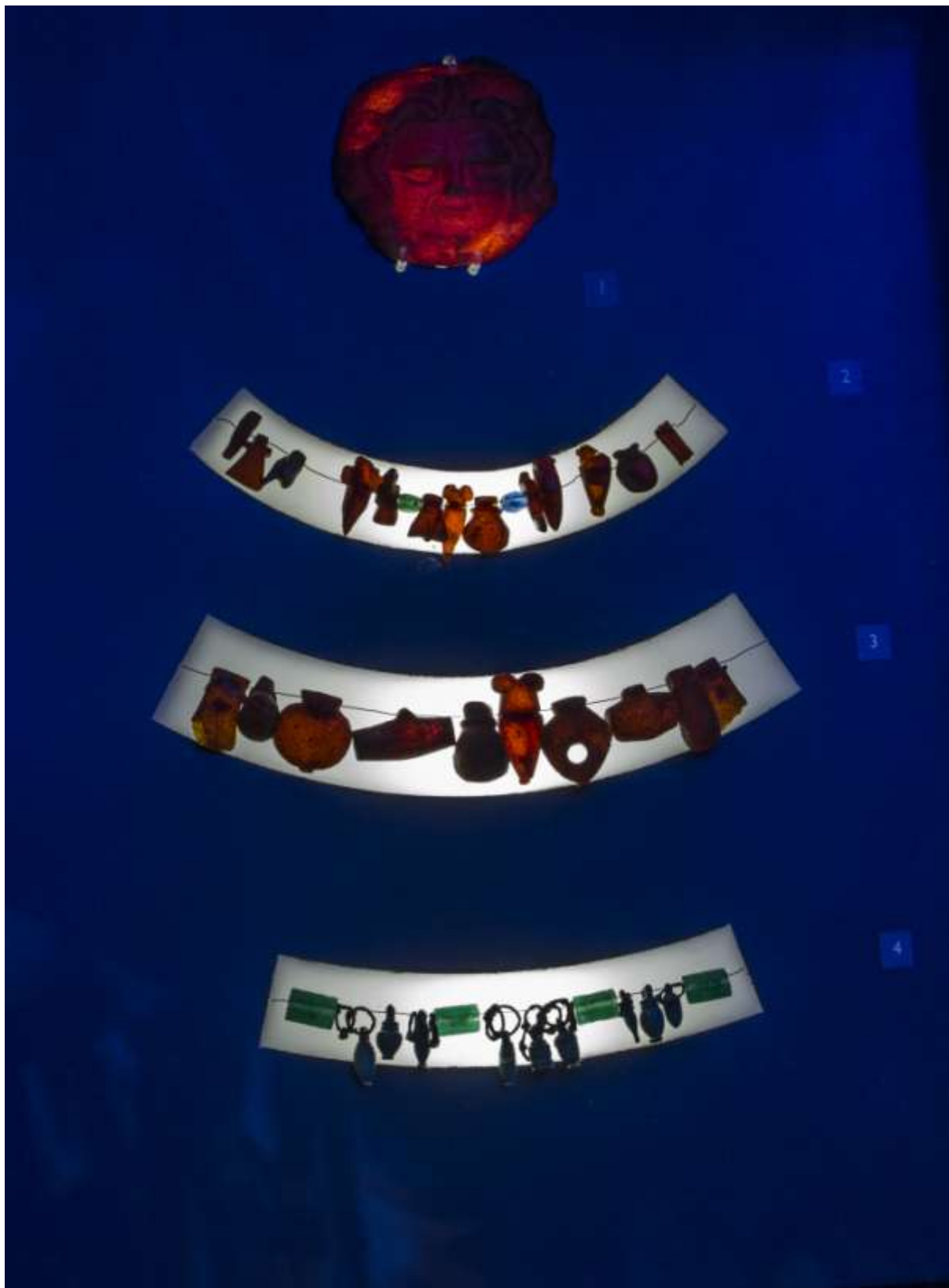
14. Lunula (4D)

Bronz lunula csüngő. Növénialakú szárai összeérnek. Függesztőfüle letört.

Leltárszáma: 40053

Lelőhely: Aquincum

2. vitrin: Crepundia láncok, elemek

1. Medusa fej
Valószínűleg kocsira vagy bútorra erősített borostyán Medusa fej
Leltári szám: 51069
Lelőhely: ismeretlen.
2. Crepundia lánc
Egy láncra erősített különböző formájú (balta, fallosz, erszény, stilizált láb, kabóca, fésű, delfin, férfi isten, fejsze, bevagdosott szélű) borostyán csüngők.
Leltári szám: 2005.40.658-675
Lelőhely: Aquincum polgárváros nyugati, Aranyhegyi patak menti temetője, gyermeksír, Kr.u. 1-2. század
3. Crepundia lánc
Valószínűleg egy láncra erősített különböző formájú (bulla, fallosz, hal, pénzes erszény, amphora, toboz, hordó) borostyán csüngők.
Leltári szám: 51166-51169, 51171, 56.185.91 a.-b, 56.185.93 a-b, 56.185.94, 56.185.96 a-b.
Lelőhely: Aquincum polgárváros nyugati, Aranyhegyi patak menti temetője, Kr.u. 1-2. század
4. Crepundia lánc
Kilenc darab bronz karikákra illesztett, festett amphora alakú csontcsüngőből és négy lapos, zöld üveggyöngyből álló füzér
Leltári szám: 95.12.1957, 95.12.1965
Lelőhely: Aquincum katonaváros nyugati temetője, Lajos utca - Cserfa utca, 1995, női hamvasztásos sírból, Kr.u. 2. sz.

3. vitrin: különféle bajelhárító csüngők

1. Csüngő
Thoeris egyiptomi víziló istennőt, a terhes nők és szülés oltalmazóját ábrázoló fajanszcsüngő.
Leltári szám: 56.185.98
Lelőhely: Aquincum katonaváros, amfiteátrum környéke
2. Amulett
Hórusz szem (udzsat szem) alakú amulett, diorit
Leltári szám: 37387
Lelőhely: Aquincum katonaváros, Selmeci utca.
3. Csüngő
Vékony, sodort bronzhuzalból készített kelta csomószerű bronzcsüngő
Leltári szám: 95.12.1858
Lelőhely: Aquincum katonaváros nyugati temetője, Lajos utca – Cserfa utca, sírlelet, Kr.u. 2-3. század.
4. Amulett (4A)
Hengeres testű, Hercules buzogány típusú borostyán amulett
Leltári szám: 82.9.14
Lelőhely: Aquincum katonaváros északi temetője, Bogdáni út, 1982, sírlelet.
5. Amulett (4B)
Kúpos testű, Hercules buzogány típusú arany csüngő. Testét horizontális hornyolások díszítik. Belsejét fehér üvegpaszta tölti ki.
Leltári szám: R2252
Lelőhely: Aquincum katonaváros nyugati temetője, sírlelet, Kr.u. 4. század
6. Amulett (4C)
Arany fülbevaló, kúpos Hercules buzogány típusú csüngővel
Leltári szám: 48844
Lelőhely: Aquincum katonaváros sírlelet (betemetkezés), Kr.u. 3-4. század
7. Amulett (4D)
Hosszúkás Hercules buzogány típusú csontcsüngő. Az akasztófül alatt rácsmintás díszítés jelzi az eredeti buzogány felületét.
Leltári szám: 80.9.1115
Lelőhely: Aquincum katonaváros északi temetője, Bogdáni út.
8. Amulett (5A)
Fallosz alakú, lapos bronz amulett a férfi alsó test stilizált ábrázolásával.
Leltári szám: 57.50.822
Lelőhely: Albertfalva, a katonai tábor körüli település, Kr.u. 1-3. század

9. Amulett (5B)
Kisméretű, rombusz alakú csont amulett a fallosz stilizált ábrázolásával a felfüggesztésre szolgáló központi furattal.
Leltári szám: 2002.7.13740
Lelőhely: Aquincum katonaváros déli része, Lajos utca 71-89, 2002, Kr.u. 1-3. sz.
10. Amulett (5C)
Fallosz alakú bronz amulett magas, kerek függesztőfülletel.
Leltári szám: 2006.23.18207
Lelőhely: Albertfalva, a katonai tábor körüli település, Kr.u. 1-2. század
11. Amulett (5D)
Stilizált fallosz alakú kerámia amulett, a felfüggesztésre szolgáló központi furattal.
Leltári szám: 1/1937
Lelőhely: Aquincum katonaváros nyugati temetője, Bécsi út 82, 1936, felnőtt női sírból, Kr.u. 2-3. század.
12. Amulett (5E)
Nagyobb méretű, bronzból készült fallosz kerek függesztőfülletel.
Leltári szám: 95.1.991
Lelőhely: Albertfalva, a katonai tábor körüli település, 2006, Kr.u. 1-2. század.
13. Amulett (5F)
Rövid testű, stilizált csontfallosz. A felfüggesztésre szolgáló furat a csüngő alsó részén található.
Leltári szám: 2006.23.18156
Lelőhely: Albertfalva, a katonai tábor körüli település, 2006, Kr.u. 1-2. század.
14. Amulett (6)
Középen átfúrt agancsrózsa amulett.
Leltári szám: 54517
Lelőhely: Albertfalva, a katonai tábor körüli település, 2006, Kr.u. 1-2. század.
15. Amulett (7A)
Agancsból faragott fallosz alakú amulett a felfüggesztésre szolgáló központi furattal. Egy láncon vagy szíjon csünghetett a kat. 16. sz. tétellel.
Leltári szám:
Lelőhely: Aquincum katonaváros nyugati temetője, Bécsi út 64, gyermeksírból, Kr.u. 2-3. század.
16. Amulett (7B)
Agancsból faragott medvefog utánzat két központi furattal. Egy láncon vagy szíjon csünghetett a kat. 15. sz. tétellel.
Leltári szám:

Lelőhely: Aquincum katonaváros nyugati temetője, Bécsi út 64, gyermeksírból, Kr.u. 2-3. század.

17. Amulett lánc (8)

Csontból faragott három medvefog utánczat a felfüggesztésre szolgáló két központi furattal és egy kerek díszített medállal. Az amulettek talán egy szíjon csünghettek.

Leltári szám: R2538.1-3, R2537

Lelőhely: ismeretlen

5. vitrin: Bullák és tartalmuk:

1. Bronzbulla

Benne egy érem és egy összehajtott feliratos ezüstlemez volt. A Traianus császár (Kr. u. 98-117) ezüstérmével együtt előkerült lemezbe karcolt betűk és jelek nehezen olvashatók és pontos jelentésük és céljuk bizonytalan

Leltári szám: 30236

Lelőhely: Aquincum polgárváros nyugati, Aranyhegyi-patak menti temetője, Kr. u. 2. század eleje.

2. Bronzbulla

Bronzból készült bulla és a benne textilcsomagba helyezett varjútövis darabok.
Leltári szám: R2632b
Lelőhely: Aquincum katonaváros, Vályog utca, gyermek sírból, Kr. u. 4. sz.

3. vitrin: Varázsszövegek fémen és papiruszon

4. Amulettkapszula

Aranyból készült amulettkapszula és abban talált aranylemez másolata. Az apró kapszula belsejében egy vékony aranylemezen egy görög nyelvű, és mágikus jelekkel kísért, túlvilági lényeket megszólító felirat van karcolva, amely migrén ellen volt hivatva megvédeni viselőjét.

Felirata: „(Varázsjelek) ASTHENIRAS O < A > BRAAŌTH SAB/AŌ<TH> {A}, a király, óvj meg a migrénes fejfájástól! „

Lelőhely: Aquincum polgárváros, Római fürdő környéke

5. Amulett

Ezüst amulett görög nyelvű varázsfelirattal női sírból, Tricciana / Ságvár, Kr. u. 4. század, Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből

Az apró ezüstlemez eredetileg egy kapszulában volt összehajtván elhelyezve, de ebből csak töredékek maradtak fent. Valószínűleg egy bőrmegvastagodással járó betegség, esetleg rühösség ellen készült. A sorokat mágikus jelekkel, álhieroglifákkal, görög és latin betűkkel írták, az értelmezhető szavak más szövegekből ismert keleti eredetű démonnevek, mágikus fordulatok. A többször visszatérő Romulus minden bizonnyal a görög *romaleos* 'erős' szónak a félreértett alakja.

Felirata:

„(Varázsjelek) Sesegenbarphaanges; Ó nagy, tökéletes, legyőzhetetlen név, Romulus, Bona anya (varázsjelek és betűk), Borko (varázsjelek), *manos* Zaboeb (varázsjelek) Romulus (varázsjelek), Chasteios, Romulus thentos Kebraoth Eophao Sesengbarbrngs Bndach (varázsjelek és betűk) Romulus, Bona anya (varázsjelek), legyőzhetetlen Romulus (?), Orphapthi our Bounb.lalnta Photh Ra Phphakonaoch Ra ouat.mai ai ... nyugat, kéz, kelet Thou (varázsjelek), .. Romulus ... (varázsjelek és betűk) .. mindenkitől ... amulett ... Romulus (?), viselni kell a Romulust(?) ... amulett .. név (?) Romulus viselni *elephantiasis* ellen(?)...”

Leltári száma: 9.1939.4, Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteménye
Lelőhely: Tricciana/Ságvár, női sírból, Kr.u. 4. század.

6. Görög nyelven írt papirusz

Az apró, a nyomok alapján eredetileg többször összehajtott papiruszcsíkot minden bizonnyal amulettként viselhették eredetileg valamilyen tokban. A hét soros görög nyelvű, varázsszavakat és démonneveket is tartalmazó felirat egyfajta gyógyító varázslatot tartalmaz, amely láztól és hidegrázástól volt hivatva megszabadítani viselőjét, Ammónt.

Felirata:

"PHÉG GÉ ... BALOCHRA THAMRA ZARACHTHÓ, *kényszerítlek titeket a keserű kényszerűségre: MASKELI MASKELO PHNOYKENTABAÓTH OREOBAZAGAR RHÉZICHTHÓ HIPPOCHTHON / PYRIPÉGANYX. Szabadítsd meg Ammónt az őt fogva tartó láztól és hidegleléstől, tüstént, tüstént, hamar, hamar, a mai napon.*"

Leltári szám: 86.3.A, Szépművészeti Múzeum gyűjteménye
Lelőhely: Egyiptom, ismeretlen lelőhely, Kr.u. 3-4. század

6. vitrin: Varázstárgyak

1. Bronz gyűrű
Szerelmi vágy felébresztésére szolgáló (?) bronz gyűrű VENI ATTO, „Gyere Atto!” felirattal
Leltári szám: 2013.11.91.
Lelőhely: Aquincum polgárváros nyugati része. Kr. u. 2-3. század
2. Mágikus amulett.
A karikára fűzött, négyszögletes bronzprizma vésetei közül – hasonló tárgyak alapján – kettő valószínűleg a Szűz és a Skorpió csillagképet ábrázolja, a két másik gyengén kidolgozott, ember alakú ábrázolás pedig két további csillagsoportot, dekánt jeleníthet meg. A dekánok az egyiptomi asztrológia szerint az év egy-egy 10 napos időszakához köthetők. Az ilyen tárgyak pontos funkciója nem ismert, de valószínűleg felfűzve viselték.
Leltári szám: RR 83.24.13 Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteménye
Lelőhely: ismeretlen, Kr. u. 2-4. század
3. Vékony ezüstlemez varázsfelirattal.
A hajszál vékony ezüstlemez egy női sír koponyája alól került elő és valószínűleg eredetileg a halott szájába helyezték azt. A tárgy és a csontváz helyzete, valamint a szöveg jelentése alapján valószínűnek tűnik, hogy a lemez mágikus halottidéző szertartás (*nekromanteia*) részeként került a halott szájába, ugyanis a sírt a temetkezés után nem sokkal megbolygatták.

A lemezre görög nyelvű szöveget, mágikus formulákat és rajzot karcoltak:

Szövege: *Szenvedjen együtt (...) / és a(...) / (...) / MNO / (...) / (...) / Aquilina vagyok.*

Leltári szám: R.2004.2.123. Janus Pannonius Múzeum gyűjteménye
Lelőhely: Pécs, Kr. u. 4. század

7. vitrin

1. Óegyiptomi áljtó töredék.

A különleges hieroglif felirattal borított kőfaragvány az egyiptomi Óbirodalom korában készült. Eredetileg egy gazdag sírban kialakított olyan szimbolikus áljtóhoz tartozott, amelyen keresztül a halott lelke kiléphetett a sírjából, hogy a halotti áldozatokat fogadhassa. A tárgyat az 1850-es években találták Óbudán, a római kori katonaváros területén, s minden bizonnyal még a római korban hozták Pannoniába. Mint azt irodalmi szövegekből is tudjuk, az ősi véseteknek varázserőt tulajdonítottak. Így, bár nem kizárt, hogy a köemlék valamilyen egyiptomi istenség kultuszhelyén volt elhelyezve, könnyen lehetséges, hogy az egyfajta ereklyeként, varázstárgyként magánszemély birtokában volt.

Leltári szám: 51.2141, Szépművészeti Múzeum gyűjteménye
Lelőhely: Óbuda.

Átoktáblák

1. Átoktábla

A szóhasználat alapján az ólomból készült tábla egy bírósági ügy mágikus befolyásolására készült. Az átkot egy bizonyos Oceanus, Amoena, Felicio és néhány rabszolga rendelte meg Iulia Nissa, Gaius Mutilius, Respecta, Eunicus Surus, Decibalus, Ammio, Asellio, Annianus ellen. A táblát egyedülállóvá teszi, hogy a mágikus szertartás eszköze, a szövegben említett meghajlított íróvessző is napvilágra került.

Felirata:

„Iulia Nissa és Gaius Mutilius ne tudjon ártani Oceanusnak és Amoenának. Gaius ne tudjon ártani Feliciónak. Respecta nyelve ne tudjon ártani a szolgatársaknak. Eunicus Surus nyelve ne tudjon beszélni Oceanus ellen. Gaius vagy Iulia ne tudjon ártani Annianusnak. Decibalus nyelve {és név} ne tudjon Oceanusnak ártani.

Ahogy én ezt megtört íróvesszővel írom, úgy törjön meg az ő nyelvük is és ne tudjon ártani azoknak, akiket feljebb megneveztem.

Gaius vagy Iulia Nissa és Eunicus Surus ne tudja megkötött nyelvét Oceanusszal szemben ... Asellio nyelve ne tudjon Amoena ellen ...

<Kisebb betűkkel a 3-5. sorok közé szúrva:>

Ammio nyelve ne tudjon ... ellen ...

Asellio nyelve {és név} ne tudjon Oceanusnak ártani.

Annianus nyelve ne tudjon...”

Leltári szám: 2007.3.44, 2007.3.862 (íróvessző)
Lelőhely: Aquincum polgárváros keleti temetője, Kr.u. 2-3. sz.

2. Átoktábla

Az ólomtábla szintén egy bíróság elé került ügy kapcsán készült.
A közelebbről nem megnevezett Claudia, Flavia és Zosimus fordult mágushoz, hogy perbe fogott ellenfeleikre (Titusra, Alexanderre, Candidusra, Marcellinusra, Marcianus, sőt minden más lehetséges ellenségükre) az alvilági istenek büntetését kérjék.

Felirata:

Belső oldal :

„Claudia, Flavia, Zosimus kéri Aeracurát és Zosimus magának még Dis Patert a következő nevek ügyében, melyeket nektek most átnyújtok: Titus, Alexander, Candidus, Mama(?), Marcellinus, akit még Attaniusnak is neveznek, Marcianus, és aki csak ellenfélként lép majd fel, akár szolga, akár szabad. Ha valaki új ellenfélként lép majd fel, kérjük Aeracurától és (Dis) Patertől: foglalkozz a nevükkel.”

Külső oldal:

„... Mercuriusnak. Add át a Tartarusnak mint levélhordó, aki neked levelet visz ... levelet visz, ahogyan ... úgy beszéljenek az ellenfeleink, alvilági árnyak, Beroe ellen, Zosimus ellen, aki neked levelet ír, úgy őket hallgataggá és némáva, árnyak ... kérünk titeket.”

Leltári szám: 2000.11.2973a

Lelőhely: Aquincum polgárváros keleti temetője, Kr.u. 2-3. sz.

3. Átoktábla, ólom.

A három aquincumi átoktábla közül a legkegyetlenebbet egy Bellicus nevű személy rendelte meg szintén peres ellenfelei, név szerint Marcus, Marcia, Chariton, Secundus ellen. A klasszikus mitológiából és annak helyi lakosokhoz igazított változataiból ismert istenségek megidézésével a mágus sötét alvilági kínokat kér a megrendelő összes ellensége számára.

Felirata:

*Dis Pater, Aeracura! Mercurius Cyllenius, a következő neveket neked diktálom, add át őket az irtózatot kutyaáknak!
Alvilági árnyak a Tartarusban!
Marcus, Marcia, Chariton, Secundus, és bárki, aki ellenfélként lép majd fel, aki ellenátkot fog benyújtani hozzád.
Néma és Hallgatag istennő!
Ahogyan az alvilági árnyak némák és hallgatagok, úgy azok, akik ellenátkot fognak benyújtani hozzád, némák és hallgatagok legyenek.
Háromfejű Cerberusok, kapjátok el Bellicus ellenfeleit, és tartsátok őket ...*

Leltári szám: 2000.11.2973b

Lelőhely: Aquincum polgárváros keleti temetője, Kr.u. 2-3. sz.

Kőfaragványok

1. Kőfaragvány, mészkő

A talán síremlékhez tartozó domborművön alvilági istenségek teljes csoportja látható, az ülő Dis Pater, kezében magas, kalapácsban végződő pálcával, és az alvilág kulcsaival, mellette pedig felesége, Proserpina kosárral a kezében. Mindkét istenség fején gabonamérő edényt, modiust visel, amellyel alakjuk az alexandriai istenpárral, Szarapisszal és Ízisszel is azonossá válik. Dis Pater oldalán áll a hírnök pálcát és kalapot viselő Mercurius, aki a lelkeket az alvilágba vezeti, lábánál a háromfejű alvilági kutya, Cerberos hever. Proserpina oldalán egy további női alak látszik, aki talán valamelyik alvilági istennő lehetett.

Leltári szám: 10483

Lelőhely: Aquincum katonaváros, Vihar utca 13, Kr.u. 2-3. század.

2. Alvilági istenpárnak állított oltárkő, mészkő
Az oltárkövet Proserpinának, az alvilág királynőjének és párjának Plutónak állította egy ismeretlen személy hálából.

Felirata:

„Proserpinának és Plutónak, áldozati ajándékul. Aki fogadalmat tett, a fogadalmát szívesen teljesítette, mert az istenek kiérdemelték.”

A római korban az emberek gyakran állítottak oltárköveket különböző isteneknek annak alkalmából, hogy valamilyen kívánságuk teljesült, imáik meghallgatásra találtak. Ezek általában jól körülhatárolható események voltak, például valaki felgyógyult egy betegségből vagy sikerrel járt egy vállalkozása.

De vajon mi lehetett az a kézzelfogható esemény, ami miatt valaki hálából oltárt állíttatott az alvilági istenpárnak? És mi az oka annak, hogy saját nevét a kő megrendelője a szokásokkal ellentétben nem vésette fel? Mivel az átokszövegekben igen gyakran szólítják meg ezeket az isteneket, elképzelhető, hogy pont egy sikeresnek vélt titkos rontószertartásnak állít emléket ez az aquincumi oltárkő.

Leltári szám:85.9.4

Lelőhely: Aquincum katonaváros, Óbuda, Kiscelli u./Magyar Lajos u., Kr.u. 2-3. sz.